

Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy

**Výzkumná
zpráva**

Jako doma, o. s.
Praha 2013
Rad Hetmánková

O Jako doma

Jako doma je občanské sdružení, které se zabývá problematikou ženského bezdomovectví a posilováním kapacit žen bez domova.

Jako doma, o. s.

Holečkova 63

Praha 5, 150 00

Česká republika

Email: info@jakodoma.org

Jako doma – Homelike, IČ: 2274 8890

Obsah

Úvod	2
Shrnutí hlavních zjištění	3
Shrnutí doporučení	4
Metodologie	6
Identita ženy bez domova	7
Terminologie	9
Cesty k bezdomovectví	10
— Rozpad rodinných a partnerských vztahů	10
— Domácí násilí	10
— Chudoba a ekonomická nouze	10
— Absence dostupného bydlení	11
— Absence specializovaného bydlení	12
— Ostatní příčiny	12
Ostatní průřezová témata	13
— Ženy bez domova a násilí	13
— Sexismus ulice	13
— Skryté bezdomovectví – doména žen	14
— Ženy bez domova a práce	14
Příběh Magdy	16
Závěr	17
Reference	18
Přílohy	21

Úvod

Jsou ženy a nemají stálé přístřeší. Méně často než muže je vídáme v ulicích měst a donedávna jim také bylo věnováno méně pozornosti. Není divu. Ženské bezdomovectví totiž daleko častěji než to mužské nabývá skryté podoby. O to pozoruhodnější byla výprava do tajů ženského bezdomovectví, jejíž závěry vám zde představujeme.

Bezdomovectví jako fenomén bezpochyby postihuje muže i ženy. Provedená studie však byla záměrně zaměřena výhradně na příběhy, potřeby a osudy žen bez domova, neboť jen velmi málo pozornosti bylo dosud věnováno této specifické skupině. Strategie přežití, rizika, kterým ženy čelí, a jevy, které ženské bezdomovectví doprovázejí, se ukázaly velmi odlišné než ty u mužů bez domova.

Další podstatný důvod, proč zkoumat bezdomovectví skrze genderově senzitivní optiku, souvisí s fenoménem feminizace chudoby. Díky genderovým studiím víme, že chudoba postihuje ženy mnohem závažněji a častěji než muže, přičemž není pochyb o tom, že finanční tíseň může vést až ke ztrátě domova. Proč přesto vídáme ženy na ulici v menší míře než muže?

Na základě existujících statistických údajů (ČSÚ 2011), podle nichž ženy v ČR při posledním sčítání tvořily 21,5 % populace osob bez domova, víme, že zvýšená chudoba žen se tolik neprojevuje viditelným bezdomovectvím. Vysvětlení poskytuje mimo jiné fenomén skrytého bezdomovectví. Dozvíme se, že ženy ohroženy akutní chudobou a nouzí svůj propad na ulici často oddalují, například setrváváním v násilných a nevhovujících vztazích, přespáváním u známých či přátel nebo vytvářením účelových krátkodobých vztahů.

Důvody k takovému „skrývání“ jsou mnohé. Nezřídka jsou spojeny s mateřstvím, péčí o děti, stigmatizací a kritičtější náhledem společnosti na ženy, které tzv. selhaly – fenomény, které nutí ženy balancovat na hranici propadu na samé dno déle než muže. Zamyšlení nad dopady takového „skrývání“ je jistě na místě – pojí se totiž s dalším výrazným rysem ženského bezdomovectví: násilím, které se v rozličných formách objevuje ve vyprávění drtivé většiny žen bez domova.

Byly to právě tyto znepokojivé jevy a dosud nezodpovězené otázky ženského bezdomovectví, které jsme v období od dubna do srpna 2013 zkoumali/y. Cílem studie *Zpátky ze dna: zaostřeno na ženy* bylo zmapovat rizikové faktory ženského bezdomovectví, potřeby klientek sociálních služeb i bariéry návratu do prostoru vlastního domova a na pracovní trh. V Praze a Ostravě bylo osloveno padesát komunikačních partnerek. Základními metodami sběru dat byly individuální hloubkové rozhovory a semi-strukturované focus groups. Výsledkem studie není odborný akademický text, ale souhrnná zpráva zaměřená na identifikaci rizikových faktorů, které vedou k bezdomovectví žen a jejich potřeb, zejména pak těch sociálních a kariérních.

Shrnutí hlavních zjištění

Tato zpráva shrnuje zjištění z výzkumu realizovaného v rámci projektu *Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy* o povaze a specifikách ženského bezdomovectví. Organizace Jako doma zkoumala ženské bezdomovectví v kontextu existujících sociálních služeb, možností a bariér reintegrace žen do běžného života a na pracovní trh. Klíčové závěry, které z výzkumu vyplývají, jsou následující:

- **Odlišnost ženského bezdomovectví od mužského** je dána zejména zvýšeným vystavením žen **fyzickému, sexuálnímu a verbálnímu násilí ze strany mužů; zvýšené zranitelnosti při pobytu na ulici a snížené ekonomické síle**. Ženy navíc na rozdíl od mužů často nesou břímě péče či nemožnosti péče o dítě.
- Bezdomovectví žen je málokdy způsobeno jediným spouštěčem či událostí. Ztráta domova je ve většině případů výsledkem kombinace příčin, z nichž převládají zejména: **domácí a jiné formy násilí; chudoba; traumatická změna v průběhu života jako například úmrtí dítěte či partnera; absence dostupného a bezpečného bydlení; věková a genderová diskriminace na trhu práce; drogová či alkoholová závislost; rodinná historie sociálního vyloučení; vážné psychiatrické onemocnění**.
- Přestože ženy bez domova vítají existující sociální služby typu azylových ubytovacích zařízení a nocleháren, pohlížejí na ně jako na **místo úniku před násilím či akutními potížemi**. Časově omezená lhůta pobytu v těchto zařízeních je z hlediska jejich psychického a sociálního zotavení nedostatečná.
- Mnohé ženy zažily stav „**skrytého bezdomovectví**“, kdy využívaly neformálního bydlení mimo dostupné sociální služby, například u přátel, rodinných příslušníků či partnerů. **I kvůli nestabilitě tohoto bydlení mnohé z nich (raději) podstoupily zkušenost s nechtěným pobytem na ulici**.

- Ženy bez domova často **pocítují obavy z navštěvování center pomoci lidem bez domova** z důvodu pocitu ohrožení ze strany mužů a jejich početní převahy.
- Bariéry v návratu do běžného života pro ženy bez domova představují zejména: **chudoba a limitované pracovní příležitosti; věková a genderová diskriminace na trhu práce; absence finančně dostupného bydlení; zdravotní obtíže; dluhy; ztráta motivace ke změně jako důsledek dlouhodobého bezdomovectví**.
- **Ženy, které v systému služeb setrvávají opakovaně či dlouhodobě, rapidně ztrácejí schopnost nahlédnout možnost pozitivní změny své situace**.
- **Klíčovým tématem ženského bezdomovectví tudíž zůstává zejména dostupnost trvalého a bezpečného finančně dostupného bydlení**.

Shrnutá doporučení

Situace žen je specifická a zaslouží si opatření, která jim budou šitá na míru. Ta povedou nejen ke zkvalitnění služeb ženám bez domova a k pokrytí jejich specifických potřeb, ale i k ukončení současné „bezvýchodnosti“ některých aspektů ženského bezdomovectví.

Doporučení strukturální:

- **Vládní strategie prevence a boje proti bezdomovectví musí vzít v úvahu ženská témata, zejména pak oblast násilí na ženách a potřebu vytváření specifických služeb pomoci ženám bez domova a ženám ohroženým bezdomovectvím.**
- **Vládní strategie prevence a boje proti bezdomovectví musí vzít v úvahu** vytvoření a financování genderově specifických zařízení pro ženy ohrožené bezdomovectvím, včetně zařízení nízkoprahových, center poskytovaných nouzového bydlení, bydlení azylového i následného.

Doporučení pro transformaci již existující služby:

- **Vzít v úvahu ženská témata, zejména pak oblast násilí na ženách a potřebu vytváření specifických služeb pomoci ženám bez domova a ženám ohroženým bezdomovectvím.**
- **Zavést „chráněné“ zóny** – ve službách (nejen nízkoprahových) vytvořit „zóny pro ženy“ formou určeného času, anebo formou prostoru, který je rezervován pouze jim.
- **Vytváření důstojného a respektujícího prostředí – doporučujeme participační přístupy v práci, zapojování klientek do rozhodování o službách, které využívají, o pravidlech zařízení a o dalších aspektech poskytovaného ubytování a služeb.**

- **Posilování kapacit** – ženy bez domova často čelí ztížené situaci v oblasti práce a pracovního trhu (viz výše). Potřebné dovednosti, prohloubení praxe a zvýšení sebevědomí mohou načerpat v rámci volnočasových aktivit a dobrovolnictví. Doporučujeme motivaci k volnočasovým (i svépomocným) aktivitám a dobrovolnictví.
- **Zprostředkování terapeutických služeb** – vzhledem k častému výskytu zkušenosti zažitého násilí (sexuálního, fyzického a verbálního) u žen bez domova, doporučujeme zprostředkování individuálních i skupinových psychoterapeutických služeb.
- **Zvyšování informovanosti žen bez domova v oblasti práv, práce a bydlení.**
- **Posilování kolektivu, motivace ke vzájemné spolupráci žen, vytváření prostoru pro skupinové aktivity a vytváření prostředí pro „vzájemnou podporu“** – doporučujeme podporovat pozitivní skupinovou dynamiku ve službách. Ženy jsou často otevřené spolupráci a sdílení, v rámci posilování jejich kapacit doporučujeme upevňovat kolektiv a vzájemnou podporu, učení a sdílení. Doporučujeme zpřístupnit „kulturní místnosti“ či prostory, kde se ženy mohou scházet a provádět svépomocné aktivity. Doporučujeme motivovat ženy k vytváření vlastních aktivit, čímž se zvýší jejich kapacity i sebevědomí.
- **Nesdílet „špatné“ reference a nepředávat informace o „problémových“ klientkách mezi zařízeními** – v rámci výzkumu došlo ke zjištění, že praxe ve službách ženám bez domova často zahrnuje sdílení informací o klientkách bez jejich vědomí či svolení. Tento postup hrubě odporuje principu rovného přístupu a byl častým důvodem ztráty důvěry a častou bariérou pro vyhledání pomoci.

Doporučení v oblasti reintegrace na trh práce:

- **Neomezený přístup k internetu zdarma** – vzhledem k časové a finanční náročnosti procesu hledání zaměstnání a bydlení doporučujeme navýšit množství počítačů ve službách, zejména azylových, a zpřístupnit ženám internet zdarma a neomezeně. Poskytovatelé služeb by měli brát v potaz fakt, že je internet dnes již hlavním nástrojem při hledání zaměstnání, informací a příležitostí, které mohou vést k pozitivní změně.
- **Neomezený přístup k telefonu zdarma** – finanční náročnost spojená s provozem telefonu představuje častou bariéru při hledání zaměstnání a bydlení. Doporučujeme zařízením zejména azylovým a nízkoprahovým zpřístupnit bezplatnou a neomezenou možnost využití telefonu za účelem hledání zaměstnání a kontaktu s rodinou a přáteli.
- **Poskytování jízdenek na cestách za pracovními pohovory** – ženy procházejí zvýšenou stresovou zátěží spojenou s opakovaným odmítáním při pracovních pohovorech. Finanční náročnost spojená s dojezdem na místo pohovoru a hledání zaměstnání obecně představuje častý demotivující prvek, zvláště při opakovaném odmítnutí. Doporučujeme poskytování jízdného při hledání zaměstnání.
- **Poskytování právních služeb a služeb dlouhodobého poradenství** – ženy bez domova vykazují vysokou míru zájmu o svá práva v oblasti bydlení, zaměstnání, rodiny, sociálních dávek a dluhů. Doporučujeme zprostředkování pravidelného právního poradenství.

Doporučení v oblasti bydlení:

- **Zvýšení délky maximálního pobytu žen v ubytovacích zařízeních na dva roky** – doporučujeme prodloužit lhůtu azylového a jiného bydlení ve službách, a to zejména v případě první zkušenosti s tímto bydlením. Delší pobyt umožní ženám zotavení po předešlých násilných vztazích, stabilizaci sociální situace a zvýší šance na vyhledání zaměstnání a stabilního dlouhodobého ubytování mimo systém sociálních služeb.
- **Asistence s vyhledáním následného bydlení mimo systém sociálních služeb** – drtivá většina žen bez domova touží po dlouhodobém stabilním a finančně dostupném bydlení, které dle jejich vnímání umožní psychické a sociální zotavení včetně možnosti vyhledání dlouhodobého zaměstnání. Doporučujeme asistenci s vyhledáním takového bydlení.

Metodologie výzkumu

Výzkumné metody

Vzhledem k povaze zkoumaných informací byly v této fázi výzkumu užity kvalitativní metody, a to za účelem přezkoumání subjektivního porozumění životního příběhu žen bez domova. Zajímalo nás vnímání žen sebe sam(otn)ých ve vztahu k bezdomovectví, zdraví, bydlení, zaměstnání a dostupným službám. Základním metodologickým rámcem individuálního rozhovoru bylo sebrat otevřený životní příběh tak, jak mu komunikační partnerky rozumějí a jak jej chtějí předat nejen výzkumníkovi, ale i v anonymizované podobě širší veřejnosti. Naopak skupinové rozhovory byly moderovány za účelem zmapování témat sociálních služeb a bariér k jejich užívání a bariér a jevů provázejících téma práce a začlenění, případně znovu-začlenění na pracovní trh. Respondentky se ve skupině nejprve vyjadřovaly ke klíčovým slovům, toto šetření následovalo moderovanou diskusí. Při výzkumu jsme navíc pojali sociálně-konstruktivistický prvek přístupu k výzkumu (Guba a Lincoln, 2005). Proto respektujeme, že zjištění zde uvedená neodrážejí žádnou singulární realitu, ale že prezentují výsledky, které odrážejí komplikované společenské struktury a subjektivní zkušenosti účastnic v nich žijících.

Sběr dat

Sběr dat probíhal v létě 2013. Různá místa individuálních rozhovorů (nizkoprahová centra, azylové domy, ulice) byla nastavena účelně s cílem zjištění údajů napříč skupinami žen bez domova v rozdílných lokalitách v Praze, sociálních situacích, různého věku a etnického původu. Takto individuálně bylo zkoumáno dvacet osm osob v Praze. Rozhovory byly nahrávány na diktafon a přepsány doslovně, jejich průběh obvykle trval mezi dvěma až třemi hodinami. Scénář individuálních rozhovorů naleznete v příloze.

Dalších dvacet dva žen bylo zkoumáno v Praze a Ostravě formou čtyř skupinových rozhovorů, které byly nahrávány na diktafon, videokameru a jejichž klíčové

části byly zaznamenány také formou poznámek. Focus groups o velikosti čtyř až šesti participantek byly primárně vedeny k identifikaci potřeb a bariér souvisejících s využíváním sociálními služeb a bariér a jevů provázejících návrat na pracovní trh. Účastnice skupinových rozhovorů byly obyvatelkami azylových domů pro ženy a azylových domů pro matky s dětmi. Participantky projevovaly o zkoumané téma enormní zájem. Možnost o svém tématu mluvit v nich vzbuzovala zvýšený zájem o řešení vlastní situace. Scénář focus groups naleznete v příloze.

Participantky

Termín „žena/ženy bez domova“, který byl k popisu cílové skupiny pro účely výzkumu použit primárně, zahrnuje ženy aktuálně využívající služeb denních center pro osoby bez příštířeší, nocleháren a azylových domů. Jedná se tudíž o ženy, které v danou chvíli pobývají na ulici či v provizorním bydlení (mimo systém služeb) nebo využívají bydlení poskytované sociálními službami. Naprostá většina těchto žen má smíšené zkušenosti s životem bez domova, včetně zažitého skrytého bezdomovectví (viz níže), zažitý pobyt na ulici, zkušenost s ubytovny, azylovým bydlením a jinými formami bydlení poskytovaného sociálními službami. Ženy byly ke spolupráci osloveny individuálně v nizkoprahových centrech a azylových domech, kde probíhal i samotný sběr dat.

Sociodemografické charakteristiky účastnic se lišily podle místa narození, velikosti sídla, věku, etnicity a partnerského statusu, přičemž jejich průměrný věk byl spíše střední (42). Viz příloha.

Analýza dat

Data byla analyzována na principu dílčí analýzy (Morse a Field, 1995). Výzkumník usiloval o označení „společných témat“ a generování významných průřezových pojmů, témat a konceptů, které vplynuly v průběhu individuálních rozhovorů. V případě skupinových rozhovorů byla data analyzována na základě identifikace konsenzuálních postojů skupiny.

Identita ženy bez domova

Všude tam, kde se zmiňují termíny jako „bezdomovectví“, „lidé bez domova“, stejně tak jako převládající slovo „bezdomovec“, v představách většiny lidí figurují muži. Specifická pojmenování pro ženy bez domova dosud podrobnému zkoumání podrobena nebyla, přičemž správná orientace v terminologii může napomoci zohlednění potřeb žen bez domova například ve službách. Užítí správných výrazů, stejně tak jako pochopení různých identit žen bez domova, je o to důležitější, neboť způsob, jakým se žena bez domova sama identifikuje, často ovlivňuje služby, které vyhledává, anebo které naopak nevyužije vůbec.

Identita a sebepojetí žen bez domova přímo souvisí s jejich každodenními strategiemi přežití a ovlivňuje jejich prožívání bezdomovectví. Přestože všechny participantky, které se studie zúčastnily, dle evropské kategorizace ETHOS (FEANTSA 2013) definici osoby bez domova odpovídají¹, jen naprosté minimum z nich se jako žena bez domova sama identifikovala.

Tyto ženy nemají vlastní střechu nad hlavou a dlouhodobě pobývají v azylových domech a noclehárnách. Naprostá většina z nich navíc zažila nedobrovolný pobyt na ulici, ale přesto se nechtějí či nemohou identifikovat jako osoby bez domova. Toto je mimo jiné důkazem nedůstojného postavení lidí bez domova.

Je logické, že vnímání veřejnosti má přímý vliv na to, jak ženy bez domova vidí samy sebe. Respondentky v drtivé většině vyjádřily, že se cítí ostatními lidmi, včetně poskytovatelů služeb, považovány za druhořadé, podřadné a opovrženímhodné. Tato zkušenost se kromě služeb samotných hluboce profilovala do zkušeností s úřady, policií, veřejností a zdravotnickými zařízeními.

Nebezpečí takového stavu leží zejména v prohlubující se stigmatizaci a nechuti využívání sociálních služeb a služeb úřadů. V některých případech tato zkušenost vedla ke kompletní neochotě využívání jakékoliv pomoci, včetně registrace jako nezaměstnaná osoba, což konsekvantně vede ke vzniku dluhu v systému zdravotního pojištění. Negativní zkušenosti mnoha žen se často profilovaly v postojích podobných tomu, který vyjadřovala pětapadesátiletá Dana: „*Jste na to úplně sama, občan druhé kategorie, nikdo vám nepomůže.*“

Bariérou pomoci ženám bez domova je tak samotný stav „bezdomovectví“ a stigma, které se s termínem pojí. Ohleduplné a citlivé použití terminologie, stejně tak jako důstojná komunikace se ženami bez domova ze strany poskytovatelů služeb, úřadů, zdravotníků i policie, je klíčem k účinné pomoci ohroženým ženám.

1 Dle ETHOS (Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení) označujeme osobami bez domova populační skupinu zahrnující jak viditelné bezdomovce, tj. osoby, které spí venku, tak osoby, které v důsledku nemožnosti zajistit si jiné bydlení žijí v ubytovacích zařízeních, dále osoby, jejichž bydlení je nejisté, a osoby, které žijí v podmínkách, které neodpovídají minimálním standardům bydlení v daném kulturním a sociálním prostředí.

Je nutné si uvědomit, že negativní sebereflexe nejen prohlubuje pocity studu a selhání („...nezasloužím si pomoc...“), ale přináší i nižší pravděpodobnost vyhledání odborné pomoci a sníženou motivaci k pozitivní změně. Je smutným paradoxem, že ženy bez přístřeší, které se od termínu „žena bez domova“ distancovaly zcela, měly sice zvýšenou tendenci dbát o svůj zevnějšek a vyvinout úsilí, aby jejich bezdomovectví bylo „neviditelné“, avšak také zároveň považovaly za nemyslitelné, aby využily služby pomoci lidem bez domova:

„Z práce jsem šla rovnou do tramvaje, vsedě jsem spící projedla celou noc, a ráno zase nastoupila na směnu. Dvanáctky jsem měla nejradši. V práci bylo teplo.“ (Pavla, 45 let)

Naopak ženy, které své bezdomovectví přijaly a jako „ženy bez domova“ se identifikovaly, reprezentovaly spíše ty, které boj o důstojný život vzdaly:

„Na úřadě mi řekli, že si za to můžu sama, chtěla bych někde jen dožít, mě je to jedno. Bydlení v životě nezaplátím, chci jen klid.“ (Zuzana, 62 let)

Ženy bez domova se nacházejí ve dvojí pasti – ty, které své bezdomovectví akceptovaly, si nepřidají hodny pomoci institucí, jejich situace se jim zdá bezvýchodná, byly v minulosti pro své bezdomovectví diskriminovány a takovému riziku se již nechtějí vystavovat. Naopak ty, které své bezdomovectví odmítají, služby pomoci lidem v nouzi nevyužijí, neboť se stigmatizaci a diskriminaci s ní spojenou chtějí vyhnout.

Terminologie

V rámci výzkumu došlo k posunu porozumění terminologii v oblasti ženského bezdomovectví, přičemž jedním z předpokladů úspěšného zotavení a reintegrace žen bez domova je jejich kapacita o svém problému hovořit a pojmenovat jej.

Během skupinových rozhovorů se ukázalo, že použití správné a citlivé terminologie odsouhlasené jedinci a cílovou skupinou umožňuje emancipaci, uvědomění (si) vlastní situace a zvýšený zájem o vlastní situaci a její řešení.

Participantky se často ostře vyhrožovaly proti pojmenování „bezdomovkyně“. Nicméně hlubší pochopení vlastní situace, které v rámci rozhovorů často nastávalo spolu s náhledem na význam slova „domov“, umožnilo ženám sebeidentifikaci v nabízené terminologii:

Bezdomovkyně – zkoumané ženy si tento termín spojovaly s osobou v akutní nouzi a nejčastěji na ulici. Představy se pojily s termíny: bolest, samota, špína, zima, zoufalství. Většina zkoumaných žen se od tohoto termínu silně distancovala pro jeho ponižující povahu, a to i přesto, že většina z nich měla s pobytem na ulici přímou zkušenost.

Žena bez domova – ženy v tomto termínu spatřovaly osobu definovanou termíny: bez přístřeší, bezmoc, osamělost, psychická újma, ztráta rodiny a dětí, ztráta práce. Mnohé ženy (i ty z azylového bydlení) byly schopny se s tímto termínem identifikovat až po získání hlubšího náhledu na vlastní situaci. Považovaly jej za daleko důstojnější než termín „bezdomovkyně“.

Žena bez stálého přístřeší – většina zkoumaných žen se s tímto termínem silně identifikovala. Zejména se s tímto termínem ztotožňovaly ženy, které v současnosti či v minulosti využily služeb domovů na půl cesty, azylových domů, nocleháren, ale také ubytoven. Tato identifikace zahrnovala i osoby se zažitým krátkodobým pobytem na ulici. Většina žen se s tímto termínem ztotožňuje zdaleka nejčastěji.

Žena v azylovém bydlení – podobně jako u termínu „žena bez stálého bydlení“, i zde je patrná silná identifikace s termínem zejména mezi ženami, které využívají služeb azylového domu, přičemž samotný termín **azylový dům** pro zkoumané ženy znamená: náhražku, přechodné řešení problému či úkryt.

Cesty k bezdomovectví

Bezdomovectví je zřídka důsledkem jediné události. Téměř vždy se jedná o vyvrcholení komplexní situace a sledu událostí, které vedou ke ztrátě bydlení. Propad na samé dno často provází zvýšená psychická zátěž a zranitelnost v kombinaci s absencí podpůrných sítí, finanční tísní a další škálou faktorů, které ženám brání zajistit si náhradní bydlení. Výzkum navíc potvrdil, že první zkušenost se ztrátou přístřeší byla často doprovázena úplnou absencí znalosti dostupných služeb, přičemž některé ženy prožily až dva roky na ulici, než se dozvěděly o azylových domech či nízkoprahových službách. Přestože je zhoršení situace vedoucí ke ztrátě domova jevem komplexním, lze vyzorovat následující typické spouštěče bezvýchodné situace a ztráty stabilního přístřeší:

Rozpad rodinných a partnerských vztahů

- „Já jsem se dostala na azyl poprvé před čtyřmi roky. Mamka si našla přítele a tomu se nelíbilo, že tam pořád bydlím, tak mě de facto vyhodil. Byla jsem dlouho na ulici, neměla jsem ani ponětí, že nějaké azylové domy existují.“ (Monika, 32 let)

Rozpad rodinných a partnerských vazeb jsou hlavní příčinou bezdomovectví u sledovaných žen. Často se jedná o ženy, které byly nuceny opustit domov sdílený s rodiči anebo o ženy prožívající rozchod s partnerem či rozpad manželství. Do této skupiny důvodů lze zařadit i úmrtí partnera či partnerky, rodičů či jiných rodinných příslušníků, se kterými ženy sdílely domácnost. U těchto žen byla společným znakem prudce zhoršená finanční situace, spojená se ztrátou podpůrných sítí a rapidní ztráta střechy nad hlavou, téměř vždy provázená s naprostou neznalostí služeb a pomoci lidem bez domova.

Domácí násilí

- „Já jsem utekla od partnera, který mě mlátil. Byly tam drogy a alkohol. Na jednu stranu to byla úleva, protože mi to zachránilo život. Venku jsem dostala dvacet ran do hlavy a nikdo mi nepomohl, nevěděla jsem kam jít.“ (Helena, 35 let)

Útěk před násilím ze strany partnera se jeví jako další z nejčastějších důvodů ztráty domova u žen. Jejich odchod z domova je navíc často provázen ztrátou zaměstnání a rozpadem tradičních podpůrných sítí:

„Rodina hájila jeho a zazlívali mi, že jsem odešla.“ (Sylva, 28 let)

Respondentky uváděly, že kvůli zachování střechy nad hlavou a kvůli dětem často v násilném vztahu setrvaly. Odešly, až když došlo k ohrožení na životě či jinému extrémnímu vyhocení situace, kterou již nemohly dále snášet. Je nutno zdůraznit, že lze zcela logicky předpokládat, že tento spouštěč bezdomovectví je charakteristický obzvláště pro ženy a vytváří tak silné specifikum ženského bezdomovectví, které je nutno reflektovat ve službách pomoci lidem bez domova.

Chudoba a ekonomická nouze

- „Netušila jsem, že manžel neplatil nájem. Jednoho dne prostě přišli, z bytu nás vyhodili. Nezůstal nám ani nábytek. Děti byly našťastí již velké. Manžel zmizel někam do Prahy.“ (Jana, 54 let).

Chudoba a ekonomická nouze je dalším frekventovaným důvodem propadu do stavu bezdomovectví u žen. Často se pojí s neschopností zaplatit nájemné a/nebo s ekonomickou vazbou na jinou osobu, jelikož vazba přestala fungovat, anebo zanikla. Nevladatelné ekonomické potíže jsou často způsobeny změnou rodinného stavu, přechodem do důchodu či ztrátou zaměstnání.

Dalšími ekonomickými důvody se ukázaly být pozdě vyplacená výplata či ztráta bydlení v důsledku nezvládnutí zvýšené finanční zátěže při přechodu na tržní nájemné.

Přibližně třetina zkoumaných žen upadla do situace bezdomovectví v důsledku neřešitelnosti dluhového zatížení.

Dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečný příjem a nestabilní zaměstnání typu brigády je také častým důvodem neschopnosti platit komerční nájemné. Tento stav koreluje s nízkým vzděláním.

Ženy, které do této kategorie spadají, často vykazují enormní motivaci k nalezení stabilního ubytování a zaměstnání, ale dlouhodobě se jim to nedaří. Je nutno upozornit, že i tento stav je do jisté míry specifický pro ženy, a to na základě ekonomické nerovnováhy mezi ženami a muži.

Nižší výdělků, a tudíž i důchody žen v době jejich ekonomické aktivity, ovlivňují jejich finanční možnosti v dobách nouze. Chudoba postihuje ženy výrazněji než muže a jejich možnosti jsou proto omezenější.

Absence dostupného a bezpečného bydlení

- „Peníze na kauci v životě neseženu, sama na nájem nemám, muže už nechci...“ (Pavčina, 32 let)

Bez ohledu na akutní spouštěče jejich bezdomovectví všechny respondentky spojoval shodný problém zacyklenosti v bezvýchodné situaci. Absence následného bydlení za hranicí bydlení poskytovaného službami způsobuje, že ženy bez domova nemohou svůj stav dlouhodobě efektivně řešit a místo toho dlouhodobě a/nebo opakovaně zůstávají ve službách typu azylových zařízení, které k tomu však nejsou určeny. Tento fakt je paradoxem vzhledem k tomu, že naprostá většina studovaných žen vykazovala enormní zájem o zlepšení své situace. Jmenovitě o stabilní a dlouhodobou práci a bydlení.

Samotnou absenci dostupného bydlení lze považovat za příčinu bezdomovectví.

Ubytovny, které jsou často zmiňovány v kontextu následného bydlení, jsou pro devadesát procent zkoumaných žen bez domova jako spolehlivé bydlení nepřijatelné. Ubytovny jsou (nejen ženami, které prožily násilí ze strany mužů) považovány za nebezpečné, rizikové a hygienicky nepřijatelné. Respondentky preferovaly služby azylových domů před ubytovnami.

- „Já jsem se třeba rozvedla s druhým manželem. Bydleli jsme na ubytovně a já jsem neměla kam jít. Sama na ubytovně bych nebyla, tam vám můžou dát na pokoj kohokoli, třeba nějakého alkoholika a já to kvůli svému dětství nesnesu.“ (Markéta, 34 let)

Tyto převážně odmítavé postoje k ubytovnám souvisely zejména s přítomností mužů a se zvýšeným rizikem násilí pod vlivem alkoholu. Tento alarmující fakt upozorňuje na další specifikum ženského bezdomovectví:

Ženy bez domova mají z důvodu výskytu násilí na ubytovnách, na rozdíl od mužů, omezeny možnosti následného bydlení, přičemž samostatné, a tudíž bezpečné, bydlení v podnájmu je pro zkoumané ženy finančně nedosažitelné.

Absence specializovaných ubytovacích zařízení

Absence specializovaných ubytovacích zařízení pro ženy s dlouhodobými psychiatrickými potížemi, závislostmi na alkoholu a nealkoholových drogách a jinými specifickými potřebami lze také považovat za systémový nedostatek vedoucí k bezdomovectví žen.

Ve studii jsou tyto ženy často uživatelkami nízkoprahových služeb a denních center. Narázově využívají také noclehárny a při stabilizaci zdravotního stavu i azylových domů. Chybějící kontinuita pomoci těmto ženám je způsobena jejich nemožností či neschopností přizpůsobit se pravidlům ubytovacích služeb, jako je například střízlivost či nutnost za služby zaplatit. Specifická zařízení pro tyto osoby chybí, čímž je jejich bezdomovectví často dlouhodobě neřešitelné.

Ostatní příčiny bezdomovectví

Mezi další zjištěné příčiny bezdomovectví u zkoumaných žen lze rozeznat duševní onemocnění a psychické potíže, alkoholové a nealkoholové závislosti, rodinnou historii sociálního vyloučení, která se často týká osob vyrůstajících v institucionální péči, či traumatická změna v průběhu života. **Dlouhodobé setrvávání v situaci bezdomovectví taktéž u zkoumaných žen způsobovalo absenci motivace k pozitivní změně a setrvávání ve stavu bezdomovectví.**

Ostatní průřezová témata

Ženy bez domova a násilí

- „Ženy čelí kritičtějším hodnocení okolí. Nedobrovolným pobytem na ulici se vystavují riziku násilí. Ale hlavně častým důvodem proč se na ní vůbec ocitají, je právě útěk před domácím násilím.“ (Jana, 55 let, žena bez domova)

Devadesát procent zkoumaných žen popsalo zážitek nějaké formy sexuálního, domácího, fyzického či verbálního násilí, zejména ze strany mužů. Značná část navíc popsala zhoršení situace až po ztrátě bydlení. I v případě respondentek, u nichž útěk před domácím násilím nebyl prvotním či přímým spouštěčem bezdomovectví, byla zkušenost s násilím enormní.

Ačkoli se mnohé ženy odchodem z domova chtěly před násilím uchránit, rapidní zhoršení situace a pokračující riziko útoku často souviselo s pobytem na ulici či v nestálém ubytování, kde ženy popisovaly nově riziko násilí ze strany ostatních lidí bez domova, veřejnosti a policie.

Respondentky, které přímou zkušenost s násilím proti své osobě neměly, byly nicméně svědkyněmi fyzického násilí proti jiným osobám bez domova a pobyt na ulici popisovaly poznamenány obavami z vyhrožování, útoku, okradení či jiné hrozby, ať už ze strany veřejnosti, policie či ostatních osob bez domova. Výsměch, urážlivé, pohrdavé a odmítavé postoje navíc kromě již zmíněných skupin pociťovaly zkoumané ženy bez domova také ze strany úřadů a zdravotnických zařízení.

Výskyt zažitého násilí, zastrašování, okradení, vyhrožování a jiné ohrožení ze strany mužů byly často zmiňovanými důvody, proč ženy bez domova nevyužily centra pomoci lidem bez domova, ve kterých panuje početní dominance mužů.

Sexismus ulice

Zkoumané ženy bez domova často popisovaly zkušenosti s dalšími formami zneužití moci ze strany mužů, které byly ve větší míře spojeny s obdobími nechtěného pobytu na ulici.

- „Když je ženská sama na ulici, každý si na ni dělá nároky.“ (Dana, 55 let)

Ty se týkaly zejména odebírání dávek hmotné nouze, dalších forem finančního zneužívání, jako například přespávání v pokoji na ubytovně, který plně hradila žena, a absenci finanční účasti v zajišťování základních potřeb, například jídla.

- „Když jste na ulici, musíte se pořád skrývat, aby vás někdo neokradl. Ženský dostanou dávky, a chlapi jim to hned seberou.“ (Dana, 55 let)

Ženy také často popisovaly nutnost nechtěného pobytu ve společnosti mužů pod vlivem alkoholu. Důvodem setrvávání v těchto nevyhovujících a poškozujících vztazích byla často potřeba ochrany před nebezpečím ulice, napadením a vyhrožováním. Respondentky uváděly, že samota ženy na ulici je „příliš riziková“, a nutí je vstupovat do vztahů za účelem ochrany, tato však vede k rizikům spojeným se zneužíváním – finančním i sexuální (survival sex).

Paní Dana (55 let) svojí zkušenost s pobytem na ulici shrnula slovy: „*Nejhorší je ta únava. Nejhorší je, že se nemůžeš natáhnout, jsi unavená, pořád hlídáš věci. Máš strach, aby tě někdo neokradl, nezbil, zima není tak hrozná, nejhorší je, že nemůžeš spát.*“

Zranitelnost a zvýšené vystavení násilí při pobytu na ulici představuje zásadní specifikum ženského bezdomovectví.

Skryté bezdomovectví – doména žen

Skryté bezdomovectví lze považovat za poměrně častou strategii oddálení propadu do situace bez přístřeší. Naprostá většina zkoumaných žen popisovala zkušenost s nouzovým pobytem (mimo systém služeb pomoci) u známých, příbuzných, na gaučích či podlahách různých lidí, stejně jako setrvávání v nechtěných partnerských či účelových vztazích. Pro tyto vztahy byl typický mimo jiné nepoměr materiálních sil mezi partnery a výrazná závislost žen na mužích.

Nebezpečím takového „skrytého bezdomovectví“ je, mimo jiné, i jeho nestabilita – u zkoumaných žen bylo skryté bezdomovectví často střídáno s nechtěným pobytem na ulici: „Byl to jeho dům, a prostě mě z něj vyhodil.“ (Pavla, 47 let) Stejně tak jako jeho neviditelnost za „zavřenými dveřmi“ a mimo síť pomoci: „Vůbec jsem netušila, že nějaké azylové domy existují.“ (Jana, 38 let).

Ženy, které stav skrytého bezdomovectví zažily, popisovaly společné faktory: izolaci, rozpad podpůrných sítí, pocity bezmoci a neznalost služeb pomoci.

- *Byla jsem dva roky na ulici a po známých, než jsem zjistila, že existuje nějaká pomoc...“ (Jitka, 50 let)*

Možnost zotavení, hledání práce a stabilního bydlení ve stavu skrytého bezdomovectví popisovala většina respondentek jako nereálné, vzhledem k tomu, že podléhaly psychické zátěži, náhlé změně a nestabilitě bydlení.

- *„Když jsem poprvé přišla do azylu, tři dny jsem jen spala, byla jsem z toho všeho tak unavená a vyčerpáná, konečně jsem se mohla vyspat v bezpečí.“ (Patrika, 45 let, žena bez domova – dva roky setrvávala v nežádoucím vztahu za účelem bydlení.)*

Skryté bezdomovectví oddaluje propad na ulici, ale i vyhledání odborné pomoci. Skryté bezdomovectví situaci s bydlením neřeší, a naopak ženy vystavuje nebezpečí násilí a nežádoucích sexuálních a jinak rizikových a nechtěných vztahů.

Ženy bez domova a práce

- *„Chtěla bych práci a bydlení. Nic víc si nepřeji. Je mi pětapadesát, práci nenajdu, nezaplatím tudíž kauci na bydlení. Muže nechci, už si ubližovat nenechám, co ale zmůžu sama?“ (Petra, 55 let)*

Zkoumané ženy do padesáti let věku vykazovaly enormní zájem o trvalé a dlouhodobé zaměstnání a v naprosté většině zaměstnání vnímaly jako jedinou možnou cestu k ukončení svého bezdomovectví. V souvislosti s vysokými kaucemi za bydlení měly tyto ženy navíc vysokou motivaci ušetřit peníze, dále měly zájem o rekvalifikaci a další vzdělávání. Bariérou v dosažení těchto cílů jim bylo nízké vzdělání a absence praxe, péče o dítě, absence mateřských školek, nemožnost práci získat a omezená nabídka rekvalifikačních kurzů a vzdělávání. Častou bariérou také představovala počítačová negramotnost a omezené či neexistující možnosti využití telefonu či internetu.

Zkoumané ženy nad padesát let věku navíc, přestože chápaly práci jako jedinou možnou cestu z bezdomovectví, ale současně vykazovaly vysokou míru beznaděje spojenou s dlouhodobou nemožností tuto práci nalézt. Bariérou se jim pak stávala genderová a věková diskriminace na trhu práce:

- *„Chlap může alespoň na stavbu, anebo někam do zemědělství, do lesa. Padesátiletou ženskou ale dnes nikdo nezaměstná.“ (Dana, 55 let)*

Další často zmiňovanou bariérou představoval samotný proces hledání práce. Ten byl totiž pro zkoumané ženy finančně a organizačně nákladný. Ženy žijící v podmínkách nocleháren a azylových domů neměly často potřebnou počítačovou gramotnost a přístup k internetu a telefonu, nebo si jej nemohly dovolit. Azylové domy poskytovaly internetové služby (někdy za poplatek) v omezené časové lhůtě. Počet počítačů a možnosti jejich využití byly nedostatečné. Možnosti žen bez domova byly tudíž v kontextu aktuálního pracovního trhu zcela minimální.

- *„Když jste na hmotné nouzi, třicet korun na jízdenku na místo pohovoru je strašně moc. Tak si ji nekoupíte, na místo přijedete a zjistíte, že už je dávno obsazené a ještě vás chytne revizor.“ (Daniela, 38 let)*

Zkoumané ženy projevovaly frustraci spojenou s nákladným hledáním zaměstnání v kombinaci se silným zájmem o pomoc při hledání zaměstnání, pomoc při zprostředkování rekvalifikačních kurzů, vzdělávání, zvýšení počítačové gramotnosti a zprostředkování praxe, například formou dobrovolnictví.

Ženy bez domova a žádané služby

Ženy vykazovaly zájem o intenzivní pomoc při hledání zaměstnání, rekvalifikace, vzdělávání a dobrovolnictví.

Ženy vykazovaly zájem o zvýšenou podporu při hledání následného ubytování. Jednalo se o pomoc ve vyhledávání podnájmů či pomoc se zprostředkováním informací.

Ženy vykazovaly zájem o dluhové poradenství a bezplatné právní služby.

Ženy vykazovaly zájem o bezplatné využití telefonu a internetu jako nástroje hledání práce, hledání bydlení mimo azylová zařízení a nástroje kontaktu s rodinou, přáteli a partnery.

Zkoumané ženy preferují segregované azylové domy před zařízeními jakkoli mixovanými (pro absenci mužů, kvůli čistotě a hygieně, pro absenci alkoholu a drog).

Ženy bez domova vykazovaly zájem o volnočasové aktivity a dobrovolnictví.

Příběh Magdy

Už si nikdy nenechám ubližovat: Příběh bez konce

Magdě je 51 let. S manželem a dcerou bydleli v pronajatém městském bytě v Ostravě. Podle Magdy byl vztah s manželem násilný, ale vychovávali společně dvě dcery a byli schopni zaplatit nájem. Přes frekventované obtíže a bití ve vztahu setrvala více než deset let. Před sedmi lety město nabídlo byt k odkoupení, ale rodina si uvědomila, že na požadovanou částku nedosáhne. Následovala událost, které Magda zcela nerozumí, ale popisuje jí takto: „Majitel nás nechal podepsat papír – řekl, že to je prodloužení na dobu neurčitou, ale byla to výpověď.“ Následovalo vystěhování z bytu, rozchod s manželem a období pobytu mezi ubytovnami, ulicí a známými. Před pěti lety Magda získala sociální bydlení: „Já jsem získala byt, protože zjistili, že jsem na ulici s dítětem.“ Podle Magdinych slov však musela byt po roce znovu opustit (časově limitovaná služba), poté bydlela znovu na ubytovnách. V současné době žije v azylovém domě a dcera je nyní v institucionální péči. Magda popisuje, že až v azylovém domě si uvědomila, že již nechce znovu vkročit do nového vztahu s mužem:

„K chlapovi se nastěhovat, už ne. Ted', když jsem se dostala sem, tak přemýšlím nad tím, co jsem si všechno nechala líbit. Dát se trochu dohromady, srovnat si myšlenky... Je lepší spoléhat sama na sebe. Tolik jsem si nechala ublížit. Když jste na ulici, musíte se držet party, jinak nepřežijete. I to víno si dáte, i když vám to nechutná. Když víte, že budete za rok zase na ulici, tak nemáte ani chuť žít...“

Příběh Magdy do určité míry reflektuje typicky zacyklenou situaci, v níž se mnohé ženy bez domova ocitly. Magda touží po bydlení, po zotavení z násilného vztahu a po novém vykročení do samostatného života. Zároveň si ale uvědomuje, že jí její ekonomická situace vysněný podnájem stěží umožní, přičemž sdílení domácnosti s mužem již pro ni nepřípadá v úvahu. Magda navíc touží znovu obnovit vztah s dcerou, ale bojí se, že pokud nebude mít stálé bydlení a nedojde ke stabilizaci, úřady jí zřejmě v jejím přání nevyhoví. Magda se obává situace, kdy by měla opustit azylový dům (časově limitovaná služba) bez možnosti následného ubytování. Doufá tudíž, že bude přijata do jiného azylového bydlení. V průběhu jejího pobytu v azylovém domě se Magdě nepodařilo najít práci, nebyly jí nabídnuty terapeutické služby, které by pokryly její potřeby v souvislosti se zažitým násilím či traumatem spojeným s nemožností péče o sedmiletou dceru. Magda podléhá zvýšené psychické zátěži, která jí dle jejích slov neumožňuje stabilizaci a vyhledání práce. Magda vidí svou situaci jako bezvýchodnou.

Závěr

Zjištění uvedená v této zprávě jsou šokující. Životy žen bez stálého přístřeší jsou traumatické, a přesto se jim nedostává přístupu k bydlení a pomoci, kterou naléhavě potřebují. Skryté před pohledy veřejnosti a často ze strachu o vlastní důstojnost odmítavé k nabízeným službám, nezbyvá mnohým ženám bez domova než zvolit nocleh na ulici, někde ve squatu anebo spoléhat na dobrou vůli přátel či rodiny. Jindy zase vytvářejí nežádoucí sexuální vztahy, jenom aby měly kde přespát. Násilí je jim průvodcem na cestě životem, na ulici, i za zavřenými dveřmi. Nemají kam jít. V Česku neexistuje jediné denní centrum pro ženy bez domova nebo ohrožené bezdomovectvím.

Když se jejich vratké zaběhané struktury přece jen rozpadnou, ženy, často na pokraji svých sil, cestu do azylového domu nebo do noclehárny nakonec naleznou. Zde si snaží udržet důstojnost a naději na lepší budoucnost. Potkávají se však s realitou – budou muset znovu zvedat kotvy bez ohledu na to, jestli se jim podařilo zotavit se po násilném vztahu, bez ohledu na to, jestli se jejich stav stabilizoval a jestli jsou o sebemenší krůček dál k naplnění svého snu o zajištění práce a trvalého bydlení.

Poskytovatelé služeb, které tyto ženy využívají, nahlížejí na bezdomovectví genericky, a tak „poskytují stejné služby bez rozdílu všem“. Téma genderu považují za nové či neznámé. Navíc, přestože předmět tolik paralyzujícího domácího násilí a násilí na ženách je ve službách znám, jejich poskytovatelé často deklarují kapacitní nemožnost zprostředkování terapeutické či jiné pomoci na míru ženám. Stejně tak intenzivní podpora a přístup k informacím v oblasti práce, práv, bydlení, a dostupnost informačních technologií a telefonu je ve službách nedostatečná či omezená. Není to překvapení. Ve stavu podfinancovanosti existujících ubytovacích služeb často nezbyvá čas na „přidanou“ pomoc. Vládní koncepce prevence a boje proti bezdomovectví taktéž bezdomovectví žen a jeho specifika neřeší. Ženy bez domova na své cestě k naplnění svých cílů musí často spoléhat na pomoc a pochopení individuálních sociálních pracovníků a sociálních pracovníků. Pravděpodobnost, že bezdomovectví žen narůstá v důsledku strukturálních faktorů (feminizace chudoby), není zcela vůbec tematizována ani v zařízeních, ani ve vládních strategiích boje proti chudobě a bezdomovectví.

Na základě analýzy vyprávění samotných žen bez domova lze však identifikovat několik doporučení, kterými lze situaci žen bez domova zlepšit. Některá z nich jsou směřovaná k politickým představitelům, ovlivňujícím sociální politiku, včetně politiky tolik potřebného sociálního bydlení, jiná jsou realizovatelná v již existujících službách.

Doporučení strukturální:

- **Vládní strategie prevence a boje proti bezdomovectví musí vzít v úvahu ženská témata, zejména pak oblast násilí na ženách a potřebu vytváření specifických služeb pomoci ženám bez domova a ženám ohroženým bezdomovectvím.**
- **Vládní strategie prevence a boje proti bezdomovectví musí vzít v úvahu** vytvoření a financování genderově specifických zařízení pro ženy ohrožené bezdomovectvím, včetně zařízení nízkoprahových, center poskytování nouzového bydlení, bydlení azylového i následného.

Doporučení pro transformaci již existující služby:

- **Vzít v úvahu ženská témata, zejména pak oblast násilí na ženách a potřebu vytváření specifických služeb pomoci ženám bez domova a ženám ohroženým bezdomovectvím.**
- **Zavést „chráněné“ zóny** – ve službách (nejen nízkoprahových) vytvořit „zóny pro ženy“ formou určeného času, anebo formou prostoru, který je rezervován pouze jim.
- **Vytváření důstojného a respektujícího prostředí – doporučujeme participační přístupy v práci, zapojování klientek do rozhodování o službách, které využívají, o pravidlech zařízení a o dalších aspektech poskytování ubytování a služeb.**
- **Posilování kapacit** – ženy bez domova často čelí ztížené situaci v oblasti práce a pracovního trhu (viz výše). Potřebné dovednosti, prohloubení praxe a zvýšení sebevědomí mohou načerpat v rámci volnočasových aktivit a dobrovolnictví. Doporučujeme motivaci k volnočasovým (i svépomocným) aktivitám a dobrovolnictví.

- **Zprostředkování terapeutických služeb** – vzhledem k častému výskytu zkušenosti zažitého násilí (sexuálního, fyzického a verbálního) u žen bez domova, doporučujeme zprostředkování individuálních i skupinových psychoterapeutických služeb.
- **Zvyšování informovanosti žen bez domova v oblasti práv, práce a bydlení.**
- **Posilování kolektivu, motivace ke vzájemné spolupráci žen, vytváření prostoru pro skupinové aktivity a vytváření prostředí pro „vzájemnou podporu“** – doporučujeme podporovat pozitivní skupinovou dynamiku ve službách. Ženy jsou často otevřené spolupráci a sdílení, v rámci posilování jejich kapacit doporučujeme upevňovat kolektiv a vzájemnou podporu, učení a sdílení. Doporučujeme zpřístupnit „kulturní místnosti“ či prostory, kde se ženy mohou scházet a provádět svépomocné aktivity. Doporučujeme motivovat ženy k vytváření vlastních aktivit, čímž se zvýší jejich kapacity i sebevědomí.
- **Nesdílet „špatné“ reference a nepředávat informace o „problémových“ klientkách mezi zařízeními** – v rámci výzkumu došlo ke zjištění, že praxe ve službách ženám bez domova často zahrnuje sdílení informací o klientkách bez jejich vědomí či svolení. Tento postup hrubě odporuje principu rovného přístupu a byl častým důvodem ztráty důvěry a častou bariérou pro vyhledání pomoci.

Doporučení v oblasti reintegrace na trh práce:

- **Neomezený přístup k internetu zdarma** – vzhledem k časové a finanční náročnosti procesu hledání zaměstnání a bydlení doporučujeme navýšit množství počítačů ve službách, zejména azylových, a zpřístupnit ženám internet zdarma a neomezeně. Poskytovatelé služeb by měli brát v potaz fakt, že internet je dnes již hlavním nástrojem při hledání zaměstnání, informací a příležitostí, které mohou vést k pozitivní změně.
- **Neomezený přístup k telefonu zdarma** – finanční náročnost spojená s provozem telefonu představuje častou bariéru při hledání zaměstnání a bydlení. Doporučujeme zařízením, zejména azylovým a nízkoprahovým, zpřístupnit bezplatnou a neomezenou možnost využití telefonu za účelem hledání zaměstnání a kontaktu s rodinou a přáteli.
- **Poskytování jízdenek na cestách za pracovními pohovory** – ženy procházejí zvýšenou stresovou zátěží spojenou s opakovaným odmítáním při pracovních pohovorech. Finanční náročnost spojená s dojezdem na místo pohovoru a hledání zaměstnání obecně, představuje častý demotivující prvek, zvláště při opakovaném odmítnutí. Doporučujeme poskytování jízdného při hledání zaměstnání.
- **Poskytování právních služeb a služeb dluhového poradenství** – ženy bez domova vykazují vysokou míru zájmu o svá práva v oblasti bydlení, zaměstnání, rodiny, sociálních dávek a dluhů. Doporučujeme zprostředkování pravidelného právního poradenství.

Doporučení v oblasti bydlení:

- **Zvýšení délky maximálního pobytu žen v ubytovacích zařízeních na dva roky** – doporučujeme prodloužit lhůtu azylového a jiného bydlení ve službách, a to zejména v případě první zkušenosti s tímto bydlením. Delší pobyt umožní ženám zotavení po předešlých násilných vztazích, stabilizaci sociální situace a zvýší šance na vyhledání zaměstnání a stabilního dlouhodobého ubytování mimo systém sociálních služeb.
- **Asistence s vyhledáním následného bydlení mimo systém sociálních služeb** – drtivá většina žen bez domova touží po dlouhodobém stabilním a finančně dostupném bydlení, které dle jejich vnímání umožní psychické a sociální zotavení včetně možnosti vyhledání dlouhodobého zaměstnání. Doporučujeme asistenci s vyhledáním takového bydlení.

Reference

Internetové zdroje:

Český statistický úřad (2011): Výsledky sčítání bezdomovců. [online].
Dostupné z: http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/vysledky_scitani_bezdomovcu

FEANTSA (2013): ETHOS Typology on Homelessness and Housing Exclusion. [online].
Dostupné z: <http://www.feantsa.org/spip.php?article120&lang=en>

Seznam použité literatury:

Reeve, Casey & Gloudie (2006) *Homeless Women: Still being failed yet striving to survive*. London. Crisis

Morse, Field (1995) *Qualitative Research Methods for Health Professionals*. London. Sage

Přílohy

Příloha č. 1 Sociodemografické charakteristiky účastnic

Příloha č. 2 Přehled participantek výzkumu

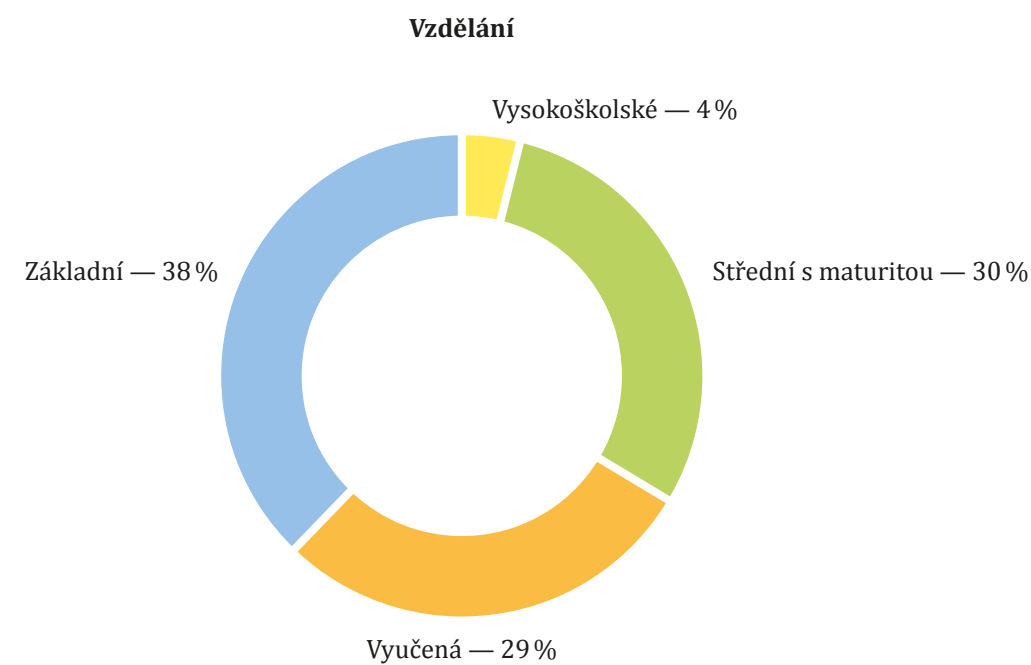
Příloha č. 3 Scénář individuálního rozhovoru

Příloha č. 4 Scénář focus group

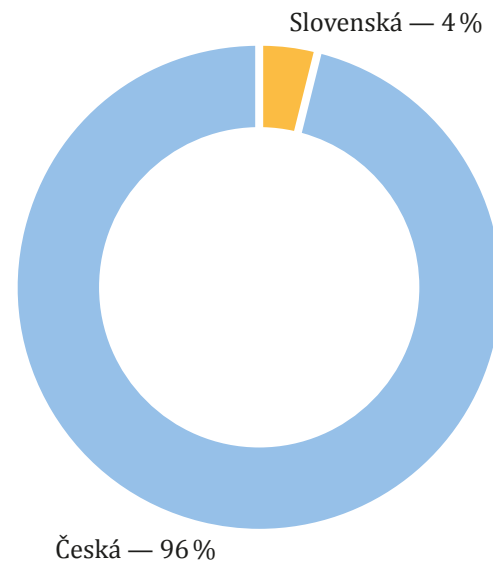
Přílohy

Sociodemografické charakteristiky participujících komunikačních partnerek:

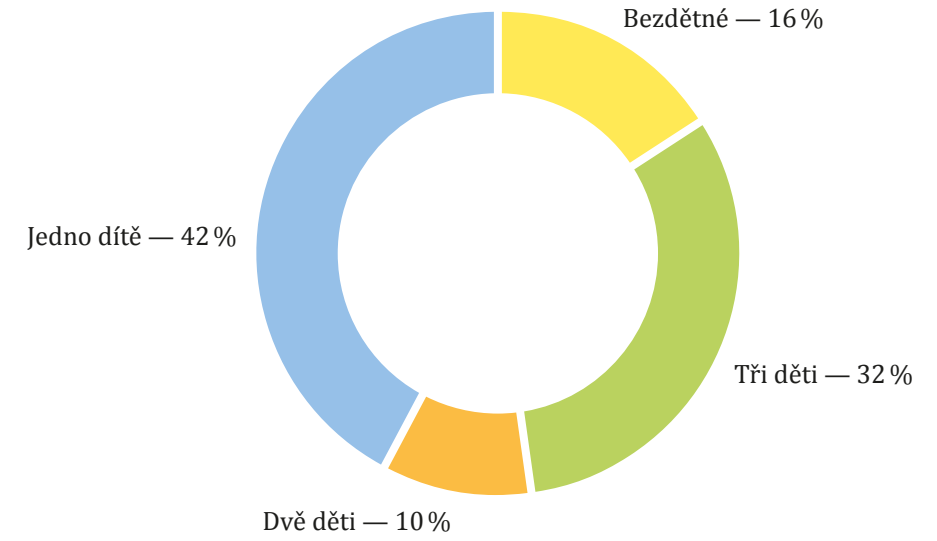
Průměrný věk: 42 let, v rozmezí od 20 do 81 let

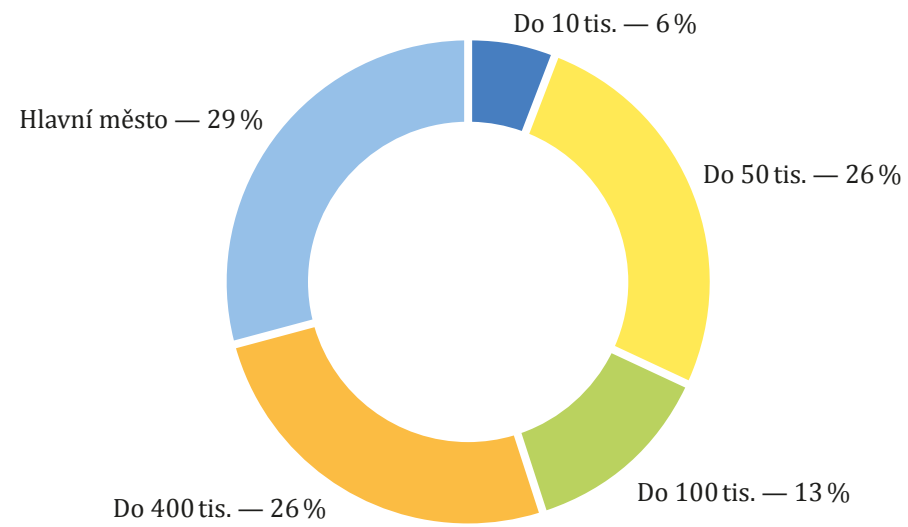
Národnost

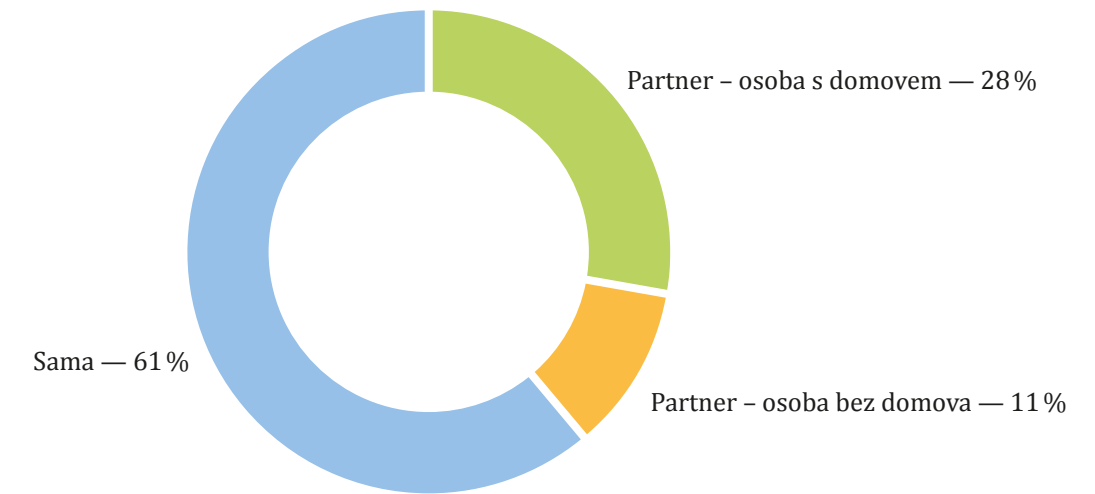
Děti

Velikost sídla původu podle počtu obyvatel

Partnerský status

Přehled komunikačních partnerek

Přezdívka	Datum	Místo kontaktu	Rozhovor proběhl ano/ne	Rozhovor nahráván ano/ne	Důvod odmítnutí rozhovoru
Lada	9. 9. 2013	Praha AD pro ženy	Ano (FG)	Ano	N/A
Romana	9. 9. 2013	Praha AD pro ženy	Ano (FG)	Ano	N/A
Pavla	9. 9. 2013	Praha AD pro ženy	Ano (FG)	Ano	N/A
Iva	9. 9. 2013	Praha AD pro ženy	Ano (FG)	Ano	N/A
Lenka	20. 8. 2013	Ostrava AD pro matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Ilona	20. 8. 2013	Ostrava AD pro matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Zuzana	20. 8. 2013	Ostrava AD pro matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Zora	20. 8. 2013	Ostrava AD pro matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Markéta	20. 8. 2013	Ostrava AD pro matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Soňa	20. 8. 2013	Ostrava AD pro matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Jana	21. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Julie	21. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Barbora	21. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Jitka	21. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Nad'a	21. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Dora	21. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Natálie	22. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Marta	22. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Ema	22. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Andrea	22. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Petra	22. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Hana	22. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Martina	22. 8. 2013	Ostrava AD pro ženy a matky s dětmi	Ano (FG)	Ano	N/A
Patrika	Srpen 2013	Praha AD pro matky s dětmi	Ano	Ne	N/A
Dana	Srpen 2013	Praha AD pro ženy	Ano	Ano	N/A
Petra	Srpen 2013	Praha AD pro matky s dětmi	Ano	Ano	N/A
Jiřina	Srpen 2013	Praha AD pro matky s dětmi	Ano	Ne	N/A
Kamila	Srpen 2013	Praha noclehárna	Ano	Ano	N/A
Kamila	Srpen 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A

Lada	Srpen 2013	Praha AD	Ano	Ano	N/A
Milada	Červen 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A
Žaneta	Červen 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A
Sylvie	Červen 2013	Praha AD	Ano	Ano	N/A
Jarka	Červen 2013	Praha AD	Ano	Ano	N/A
Miroslava	Červen 2013	Praha AD	Ano	Ano	N/A
Dita	Květen 2013	Praha AD	Ano	Ano	N/A
Martina	Květen 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A
Hedvika	Květen 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A
Rozálie	Květen 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A
Julie	Květen 2013	Praha nízkoprahové zařízení	Ano	Ne	N/A
Marika	Červenec 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A
Denisa	Červenec 2013	Praha AD	Ano	Ne	N/A
Klementína	Červenec 2013	Praha nízkoprahové zařízení	Ano	Ne	N/A
Sabina	Červenec 2013	Praha AD	Ano	Ano	N/A
Viktorie	Červenec 2013	Praha squat	Ano	Ano	N/A
Adéla	Květen 2013	Praha AD	Ano	Ano	N/A
Zuzana	Květen 2013	Praha squat	Ano	Ne	N/A
Ema	Červen 2013	Praha squat	Ano	Ne	N/A
Terezie	Květen 2013	Praha ulice	Ano	Ne	N/A
Viola	Červen 2013	Praha noclehárna	Ano	Ne	N/A

Individuální rozhovor – scénář

Cílem individuálního rozhovoru je sebrání otevřeného životního příběhu a role bezdomovectví v něm.

Zkoumané okruhy, které výzkumník může využít, pokud se v příběhu samovolně neobjeví, jsou následující:

Self:

1. Řekněte mi tři slova, která by vás popsala?
2. Když jste byla malá, jak jste si představovala svůj život?
3. Jak byste popsala svoji současnou situaci?
4. Popište prosím rodinu, které jste součástí nyní nebo kterou jste vytvořila?
5. Co se stalo, že jste přišla o stálý domov?
 - Jaké to je nemít stálý domov?
 - Změnila se vaše představa bezdomovectví, nebo byla vždy stejná?
 - Byla jste někdy ve svém životě na ulici? Jak k tomu došlo? Jaké to bylo?
6. Jak se vidíte v budoucnosti?
7. Popište prosím, co pro vás znamenají „muži“ / jaký je váš vztah k mužům?
8. Popište prosím, co pro vás znamenají „děti“ / jaký je váš vztah k nim?
9. Popište prosím vaše „záchranné sítě“, lidi, přátele či instituce, na které se obrácíte, když je nejhůře – Jak se tyto záchranné sítě během vašeho života měnily?

Společnost:

- Jak by měly být ženy bez stálého a stabilního přístřeší nazývány? (bezdomovkyně/ženy bez domova/ženy bez stálého ubytování?)
- V čem se liší život ženy a muže bez domova?
- Jak lidé/společnost vidí ženy bez domova? Jak by je vidět měla?
- Co lidé/společnost o ženách bez domova neví / co by vědět měla?
- Jak vidí společnost muže bez domova/ a jak vidí ženy bez domova? Jaký je v tom rozdíl?
- Jak se žilo dříve / jak se žije dnes? Jaká je doba?
- Popište prosím vzájemné vztahy, které panují mezi lidmi v podobné nebo stejné situaci jako jste vy. (Vzájemná podpora/soutěživost mezi bezdomovkyněmi?)
- Co je to „dobré“ na životě bez domova? Co představuje „světlé okamžiky“?
- Coping strategies – Jak se člověk s těžkou situací vyrovnává, co dělá, aby přežil? Jak se dá situace života bez stálého domova zvládnout?

Služby:

1. Zamysleme se společně nad tím, co pro nás znamená azylový dům / ubytovna / noclehárna a jaké s nimi máte zkušenosti?
 - Mužské/ženské/mix azylové zařízení. Jaké mají výhody či nevýhody?
 - Jaké je „jen ženské“ prostředí?
2. Popište prosím, vaše zkušenosti se sociálními službami a sociálními pracovníci/pracovnicí
3. Které služby lidem bez domova chybí?
4. Popište prosím jaká je vaše zkušenost s lékařskou péčí / změnila se nějak?
5. Zamysleme se společně nad tím, co znamená vzdělání / Popište prosím, jakého se vám dostalo vzdělání, a co pro vás vzdělání znamená?
6. Popište prosím, jaká jste měla zaměstnání, co pro vás zaměstnání/práce znamená?
7. Co by se muselo stát / co potřebujete, aby se vaše situace jednou provždy vyřešila?

Ohrožující jevy:

1. Jaká jsou nebezpečí, se kterými se může setkat žena bez domova/žena, která se ocitne na ulici?
2. Jakou roli hraje sex výměnou za pomoc/peníze či přístřeší v životech žen bez domova?
3. Jakou roli má v životech žen bez domova násilí / Popište prosím vaše zkušenosti s ním?
4. Jakou hrají roli drogy a alkohol v životech žen bez domova / Popište prosím vaše zkušenosti s drogami a alkoholem?

Focus group – scénář

ÚVOD – přivítání, představení výzkumníků/výzkumnic, představení organizace, vysvětlení konceptu focus group, pravidla diskuze.

KLÍČOVÁ SLOVA I. – výzkumník/výzkumnice zaznamenaná reakce na slova:
domov, azylový dům, děti, žena bez domova, muži, práce, bezdomovkyně, rodina.

DISKUZE/INTERVIEW – Scénář:

Část 1. Úvodní otázky:

1. Co je to domov?
2. Jaké to je nemít stálý domov?
3. Proč člověk ztratí nebo nemá stálý domov?
4. Liší se v něčem život ženy a muže bez domova?
5. Jak lidé/společnost vidí ženy bez domova? Jak by je vidět měla?
6. Jak by měly být ženy bez stálého a stabilního přístřeší nazývány?
7. Jak vidí společnost muže bez domova / jak vidí ženy bez domova? Jaký je v tom rozdíl?
8. Existuje někdo, na koho se můžete obrátit, když je nejhůře? O kom víte, že vám pomůže? Kdo to je?

Část 2. Služby:

1. Mužská/ženská/mix azylová zařízení. Jaké mají výhody či nevýhody?
2. Popište prosím vaše zkušenosti se sociálními službami a sociálními pracovníci/pracovnicemi.
3. Které služby lidem bez domova chybí? Které služby chybí ženám bez domova?
4. Popište prosím, jaká je vaše zkušenost s lékařskou péčí. Změnila se nějak?
5. Zamysleme se společně nad tím, co znamená vzdělání? Popište prosím, jakého se vám dostalo vzdělání a co pro vás vzdělání znamená? Co byste potřebovaly?
6. Zamysleme se společně nad tím, co pro vás znamená zaměstnání / Popište prosím, jaká jste měla zaměstnání, co pro vás tato zaměstnání/práce znamenala?

Část 3. Závěr:

1. Co je to „dobré“ na životě bez domova? Co představuje „světlé okamžiky“?
2. Jak se člověk s těžkou situací vyrovnává, co dělá, aby přežil?
Jak se dá situace života bez stálého domova zvládnout?
3. O čem sníte?
4. Co by se muselo stát, abyste situaci zvládla a mohla se navrátit do prostředí domova?

KLÍČOVÁ SLOVA II. – výzkumník/výzkumnice zaznamenaná reakce na slova:
radost, sny, společnost, pomoc, budoucnost.

**PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST**
www.esfcr.cz

© Jako doma 2013

Redakce: Marta Kordíková

Recenzní posudek: Marta Vohlídalová

Tato zpráva je dostupná volně ke stažení na adrese www.jakodoma.org

Citujte takto: Hetmánková, R. (2013): *Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy*, Jako doma, Praha

